

อดีตพระพุทธเจ้า : ร่องรอยอารยธรรมของงานจิตรกรรมไทยสมัยอยุธยา

Past Buddha: Traces of Civilization in Thai Paintings of the Ayutthaya Period

วสวัตดี ริยาพันธ์ / Wasawat Riyapun

ภาควิชาศิลปะไทย วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
Department of Thai Arts, College of Fine Arts, Buditpatanasilpa Institute of Fine Arts, Ministry of Culture

วันที่รับบทความ 23 พฤศจิกายน 2566 / แก้ไขบทความ 17 สิงหาคม 2567 / ตอรับบทความ 27 สิงหาคม 2567

บทคัดย่อ

อดีตพระพุทธเจ้า : ร่องรอยอารยธรรมของงานจิตรกรรมไทยสมัยอยุธยา นำเสนอสาระและองค์ความรู้ทางศิลปกรรมในสมัยอยุธยา ว่าด้วยเรื่องภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้า “อดีตพระพุทธเจ้า” กล่าวคือบรรดาภุมิหลังของพระโพธิสัตว์อันมาเกิดบนโลกมนุษย์และบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณและสำเร็จอรหันต์ จนเข้าสู่พระนิพพานก่อนจะมาถึงพระสมณโคดมพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) เนื้อในบทความฉบับนี้แบ่งเนื้อหาในเชิงวิชาการออกเป็น 5 ช่วง ประกอบด้วยบทนำ 1) ซึ่งเป็นบทนำเรื่องก่อนเข้าสู่เนื้อหาในประเด็นต่อไป 2) ความเชื่อของตำนานมูลศาสนาสู่ภาพอดีตพระพุทธเจ้า สาระหลักกล่าวถึงการารัมภบทของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติชนของกลุ่มคนและคติในทางพระพุทธศาสนาและตำนานศาสนาที่เป็นความสนใจในการสร้างงานจิตรกรรมไทยภาพอดีตพระพุทธเจ้า 3) ภาพอดีตพระพุทธเจ้าในประเทศไทย 4) ภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าในสมัยอยุธยา และ 5) บทสรุปอันเป็นข้อประมวลสารัตถะจากการนำเสนองานองค์ความรู้ของภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าในงานศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยา

คำสำคัญ : ภาพอดีตพุทธเจ้า จิตรกรรมไทย จิตรกรรมไทยในสมัยอยุธยา

Abstract

Past Buddha: Traces of Civilization in Thai Paintings of the Ayutthaya Period presents the essence and knowledge of art in the Ayutthaya period in relation to the paintings entitled “The Past Buddha,” portraying the background of Bodhisattvas who descended to the human world attaining perfect enlightenment, achieving Arahantship, and then reaching Nirvana before the emergence of Phra Samanakhodom Buddha (the present Buddha). The content of this article is divided into five academic sections: 1) Introduction, which is an introduction before continuing to the next issue; 2) Beliefs in the religious

legends leading to the images of the past Buddha, whose main content is an introduction to the art works related to the folklore of ethnic groups, beliefs in Buddhism, and religious legends that served as inspiration for Thai past Buddha paintings; 3) Past Buddha images in Thailand; 4) Past Buddha paintings in the Ayutthaya period; 5) Conclusion, which is a summary of the essence received from the knowledge presentation of past Buddha paintings in Thai art from the Ayutthaya period.

Keywords: Images of the Past Buddha, Thai paintings, Thai paintings in the Ayutthaya Period.

บทนำ

มนุษย์เกี่ยวข้องกับศิลปะซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นในสังคมมนุษย์ ทั้งในด้านผู้ชื่นชมศิลปะและจิตรกรผู้สร้างสรรค์ผลงาน เมื่อศิลปะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์คำถามเกี่ยวกับศิลปะจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะเป็นผู้หาคำตอบเพื่อแสดงทัศนะต่อคำถามที่เกี่ยวกับศิลปะในประเด็นต่าง ๆ พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมในสังคมไทยนับแต่โบราณกาล การสืบทอดประสบการณ์ทางศิลปะจึงก่อให้เกิดทัศนะทางคุณค่าและสุนทรียะ ศิลปะในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา หากแต่แก่นแท้ของสารัตถะในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะไม่ได้มุ่งเน้นถึงเรื่องความงามเป็นเฉพาะ หากแต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริง (reality) และความดี (goodness) อันเนื่องมาจากพระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมะเป็นสาระหลัก ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (nature law) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกื้อกูล เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อาการต่าง ๆ นั้นมีความเป็นปกติธรรมดาของมันเอง และมีความงามอยู่ในตัวเองแล้ว เป็นความงามทางภววิสัย เป็นสุนทรียภาพในลักษณะหนึ่ง (มโน พิสุทธิรัตน์, 2547, หน้า 101)

จิตรกรรมเป็นหนึ่งในแขนงงานศิลปะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรผู้สร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่น ๆ มาใช้แล้วถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียน (กรมศิลปากร, 2539, หน้า 143) บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนาน (สันติ เล็กสุขุม, 2533, หน้า 161) เกิดจากความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง เพื่อชักชวนให้ผู้ชมที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเห็นภาพเขียนแสดงเรื่องตามที่ได้รับฟังมา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะติดหูติดตาและติดอยู่ในใจทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น ศาสนาพุทธในประเทศไทยจึงมีโครงสร้างสำคัญทางสังคม เพราะรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รวมถึงงานจิตรกรรมของไทย อาศัยความรู้ความเข้าใจใน

1. ความเชื่อของตำนานมูลศาสนาสุภาพอดีตพระพุทธเจ้า

แนวคิดเรื่องอดีตพระพุทธเจ้าเป็นความเชื่อที่มีอย่างต่อเนื่องยาวนานในสังคมไทย เป็นความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าจำนวนมากมาได้ตรัสรู้ในโลกก่อนพระศากยโคตมนับตั้งแต่กัลป์อันประมาณมิได้ อดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ มีจำนวน 28 พระองค์ เริ่มต้นจากพระศัพทังโกโรเรียงตามลำดับลงมาจนถึง พระกัสสป รวมจำนวน 27 พระองค์ นับรวมถึงพระศากยมุนี จึงมีจำนวนเต็ม 28 พระองค์ จำนวนของอดีตพระพุทธเจ้าที่ได้รับการกล่าวถึงมีหลายจำนวน เช่น 5 7 24 และ 28 ขึ้นอยู่กับคัมภีร์แต่ละฉบับ

พระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ จำนวน 5 พระองค์ ได้แก่ กกุสันโธ โภทกม กัสสปะ โคตมะ (อดีตพระพุทธเจ้า) และเมตไตรยะ (อนาคตพระพุทธเจ้า) มักได้รับการกล่าวถึงมากเป็นพิเศษเหตุที่เน้นถึงพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์นี้มากกว่ากัลป์อื่น ๆ น่าจะมาจากการที่เป็นอดีตพระพุทธเจ้าประจำกัลป์ปัจจุบันนั่นเอง ส่วนความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่ออนาคตพระพุทธเจ้ามีหลายแนวคิด กลุ่มแรกคือ ปรรณานาที่จะสร้างบุญกุศลเพื่อให้เกิดในสมัยของพระองค์ กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่มีความมุ่งมั่นที่จะเป็นอนาคตพระพุทธเจ้าจากคัมภีร์ทสโทธิสตัดตุเทศ ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโทธิสตัดวี่ที่จะเป็นอนาคตพระพุทธเจ้า 10 พระองค์ เป็นเรื่องที่ไม่ได้รับความแพร่หลายและพบหลักฐานน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงอนาคตพระพุทธเจ้า 10 พระองค์ ในปัจจุบันพบเพียง 2 ฉบับ ได้แก่ คัมภีร์ทสโทธิสตัดตุปตติกา และคัมภีร์ทสโทธิสตัดตุเทศ คติเรื่องการนับถืออดีตพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ทั่วไปในงานจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งนิยมเขียนเป็นภาพอดีตพระพุทธเจ้านั่งเรียงกันตามจำนวนที่กล่าวข้างต้น หรืออาจมีจำนวนมากหรือน้อยกว่านี้

เรื่องราวอดีตพระพุทธเจ้ามีทั้งที่แทรกอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ อาทิ คัมภีร์มหาวรรคในพระวินัยปิฎก และพระสูตรต่าง ๆ ในพระสุตตันตปิฎก และที่เป็นพุทธประวัติเรื่องราวเฉพาะ อาทิ คัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์ชินอรธกถา และคัมภีร์พิเศษ ซึ่งสาระเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พิเศษมีรายละเอียดเรื่องราวซับซ้อนมากขึ้น เช่น กล่าวถึงวงศ์ของพระโคตมพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งที่พระโทธิสตัดวี่ได้พบและได้รับคำพยากรณ์จากอดีตพระพุทธเจ้าว่าจะได้สำเร็จเป็นพระโคตมพุทธเจ้า พระโทธิสตัดวี่ทรงบำเพ็ญบารมีในสำนักของอดีตพระพุทธเจ้าที่ระบุนามจำนวน 24 พระองค์ กล่าวถึงพระประวัติของพระโคตมพุทธเจ้าโดยย่อเวลากลับไปในอดีตที่ยาวนานขึ้นตั้งแต่พระโทธิสตัดวี่ทรงบำเพ็ญบารมีและแสดงความปรารถนาขอเป็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ดังที่ปรากฏความในคัมภีร์โสตถกิมหานิทานที่ให้ความสำคัญกับการบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษและสมบูรณ์ พระโทธิสตัดวี่แสดงความปรารถนาอย่างมุ่งมั่นในการเป็นพระพุทธเจ้าเริ่มตั้งแต่พระองค์ทรงคิดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเปล่งวาจาแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเปล่งวาจาและปฏิบัติพุทธการกรรมแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า รวมถึงกล่าวเน้นพระชาติที่พระโทธิสตัดวี่เสวยพระชาติเป็นหญิงผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าแต่อดีตพระพุทธเจ้าไม่อาจให้คำพยากรณ์แก่พระนางได้เพราะเธอยังไม่ถึงพร้อมด้วยเพศที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้ายังพบในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอื่น ได้แก่ จารึก ตำนาน และที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏชัดเจน ได้แก่ ภาพจิตรกรรมและรูปรอยพระพุทธบาทที่แพร่หลายในล้านนา สุโขทัย อุทยานและรัตนโกสินทร์อย่างต่อเนื่อง งานจารึกและตำนานโดยเฉพาะตำนานพระธาตุ และพระพุทธบาทบอกเล่าความเป็นมาของผู้คนและบ้านเมืองในดินแดนที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด และประทับรอยพระบาทไว้ให้สักการบูชาแทนพระองค์ ทรงให้คำทำนายเหตุการณ์ความเป็นไปของผู้คน และบ้านเมืองในอนาคต ภาพพระพุทธเจ้าจำนวนมากบนจิตรกรรมฝาผนังในกรุปราสาท อุโบสถและพระภู และรูปรอยพระบาทที่ร่อยรวมถึงประเพณีนมัสการพระพุทธบาทของพุทธเจ้าที่อุบัติร่วมกับพระโคตมพุทธเจ้าในภัทรกัลป์นี้ สิ่งเหล่านี้ที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

งานเขียน ศิลปกรรมและจาริตประเพณีที่กล่าวมานี้ เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ในสังคมไทยซึ่งปรากฏมาแต่บรรพกาล แสดงให้เห็นว่ามีอิทธิพลต่อคตินิยมทางศาสนาและสังคมของผู้คน ในสังคมมาอย่างยาวนาน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาถึงที่มาของคติความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้า ในอดีต ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์และตำนานที่รจนาขึ้นในประเทศไทย งานพุทธศิลป์อันปรากฏเป็น ภาพจิตรกรรมไทยแสดงเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้า

คติความเชื่อเรื่องอดีตพระพุทธเจ้ายังปรากฏชัดเจนในงานจิตรกรรมซึ่งแพร่หลายในดินแดน ประเทศไทย จำนวนอดีตพระพุทธเจ้าในงานศิลปกรรมที่รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาสอดคล้องกับเนื้อความ ในคัมภีร์พุทธเถรवाद งานศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทยอธิบายภาพพระพุทธเจ้าจำนวนมากไว้ อย่างกว้าง ๆ ว่าหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า หากแต่ยืนยันได้ว่าภาพพระพุทธเจ้าเหล่านั้นคืออดีต พระพุทธเจ้าที่มีชื่อตามคัมภีร์พุทธเถรवादจากภาพที่ปรากฏและพบว่าเป็นที่นิยมกันอย่างมากในสมัยกรุง ศรีอยุธยาเป็นราชธานี ดังปรากฏในพระปรารภตามพุทธสถานต่าง ๆ ที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยมาจนถึง ปัจจุบัน

พระพุทธเจ้าที่ล่วงมาแล้วหลายพระองค์ มีจำนวนมากมายับไม่ถ้วน อุปมาว่าจำนวนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ล่วงไปแล้วมีจำนวนมากกว่าเม็ดทรายในมหาสมุทรทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าเรื่อง พุทธวิสัยเป็นอนิจนัตถ์ คือเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ด้วยตรรกะสามัญของปุถุชนในพุทธวงศ์ หมวด พุทธปภินณกัณฑ์ซึ่งว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า กล่าวถึงพระพุทธเจ้าไว้ 28 พระองค์ โดยเป็นพระพุทธเจ้าก่อนพุทธวงศ์ 3 พระองค์ และในพุทธวงศ์ 25 พระองค์ รวมเป็น 28 พระองค์ ดังนี้

พระตันหังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า พระสรณังกรพุทธเจ้า พระที่ปังกรพุทธเจ้า พระโกณฑัญญพุทธเจ้า พระมังคลพุทธเจ้า พระสุมนพุทธเจ้า พระเวตพุทธเจ้า พระโสภิตพุทธเจ้า พระอนโนมทัสสีพุทธเจ้า พระปทุมพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า พระปทุมตตรพุทธเจ้า พระสุเมธพุทธเจ้า พระสุชาตพุทธเจ้า พระปิยทัสสีพุทธเจ้า พระอถกทัสสีพุทธเจ้า พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า พระสิทธัตถ พุทธเจ้า พระติสสพุทธเจ้า พระปัสสพุทธเจ้า พระวิปัสสิพุทธเจ้า พระสิขิพุทธเจ้า พระเวสสภูพุทธเจ้า

พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน)

ซึ่ง 28 พระองค์นี้ 3 พระองค์แรก คือ พระตัมหังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า และพระสรณังกรพุทธเจ้า ไม่ได้พยากรณ์แก่พระโคตมพุทธเจ้าสมัยยังเป็นพระโพธิสัตว์ แต่เพิ่งจะได้รับการพยากรณ์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าครั้งแรกจากพระที่ปิงกรพุทธเจ้า จึงนับพระที่ปิงกรเป็นพระองค์ที่ 1 ในพุทธวงศ์ (พระโคตมพุทธเจ้าในอดีตได้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกเมื่อ 20 อสงไขยกับอีกหนึ่งแสนกัปที่แล้วโดยในครั้งนั้นพระองค์เห็นพระชฎงค์อยู่ในป่าแล้วศรัทธาถวายผ้าเก่า ดังที่พระองค์ตรัสเล่าไว้ใน พุทธาปทานชื่อ ปุพพกรรมปิโละติ (มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558, หน้า 21 – 43) ไม่ใช่ปรารถนาครั้งแรกตอนแบกมารดาว่ายข้ามแม่น้ำอย่างที่เขาใจกันตามข้อมูลในหนังสือมุนีนาถที่ปนี และหลังจากที่ได้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกแล้วก็บำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องจนได้มาพบกับพระที่ปิงกรพุทธเจ้าแล้วได้รับพยากรณ์จากพระที่ปิงกรพุทธเจ้าว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน หากแบ่งตามกัป โดยการนับอสงไขยกับในที่นี่ จะนับอสงไขยกับแรกโดยเริ่มนับจากช่วงเวลาที่ดีชาติของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มสร้างบารมี โดยการอธิษฐานในใจว่าปรารถนาจะเป็นพระสัมมาพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จะมีพระพุทธรูปในอดีตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังต่อไปนี้

กัปหนึ่งในอสงไขยกัปที่ 1-16 พระสัพพาภิภูพุทธเจ้า (สพพาภิภูสส พุทฺธสส) ส่องไขยแสนกัปที่แล้วเป็นสารมณฑกัป คือ กัปที่มีพระพุทธรูป 4 พระองค์ ได้แก่ พระตัมหังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า พระสรณังกรพุทธเจ้า พระที่ปิงกรพุทธเจ้า “พระพุทธเจ้าองค์แรกที่พยากรณ์ว่า พระโคตมพุทธเจ้าครั้งเป็นพระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า”

ต่อมาอีก 1 อสงไขย (คือสามอสงไขยแสนกัปที่แล้ว) เป็นสารกัป คือ กัปที่มีพระพุทธรูป 1 พระองค์ คือ พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1 อสงไขย (คือสองอสงไขยแสนกัปที่แล้ว) เป็นสารมณฑกัป คือ กัปที่มีพระพุทธรูป 4 พระองค์ พระมังคลพุทธเจ้า พระสุมนพุทธเจ้า พระเรวตพุทธเจ้า พระโสภิตพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1 อสงไขย (คือหนึ่งอสงไขยแสนกัปที่แล้ว) เป็นนรกัป คือ กัปที่มีพระพุทธรูป 3 พระองค์ พระอนิมทัสสีพุทธเจ้า พระปทุมพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า เมื่อแสนกัปที่แล้ว (สุชีพ ปุญญาอนุภาพ, 2502) กัปหนึ่งมีพระพุทธรูป 1 พระองค์ บางตำราว่าเป็นมณฑกัป บางตำราก็ดังกล่าวเป็นสารกัป พระปทุมตรพุทธเจ้า สูญกัป (กัปที่ไม่มีพระพุทธรูปบังเกิดขึ้น) 30,000 กัป ต่อมาอีก 7 หมื่นกัป (30,000 กัปที่แล้ว) จึงเป็นมณฑกัป คือ มีพระพุทธรูป 2 พระองค์ ได้แก่ พระสุเมธพุทธเจ้า และพระสุชาติพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1 กัป (1,800 กัปที่แล้ว) เป็นนรกัป คือ มีพระพุทธรูป 3 พระองค์ ได้แก่ พระปิยทัสสีพุทธเจ้า พระอัทธทัสสีพุทธเจ้า และพระธรรมทัสสีพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1,706 กัป (94 กัปที่แล้ว) เป็นสารกัป คือ มีพระพุทธรูป 1 พระองค์ คือ พระสิทธัตถพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1 กัป (92 กัปที่แล้ว) เป็นมณฑกัป คือ มีพระพุทธรูป 2 พระองค์ ได้แก่ พระติสสพุทธเจ้า และพระปัสสพุทธเจ้า ต่อมาอีก 1 กัป (91 กัปที่แล้ว) เป็นสารกัป คือ มีพระพุทธรูป 1 พระองค์ พระวิปัสสีพุทธเจ้า ต่อมาอีก 59

กัป (31 กัปที่แล้ว) เป็นมณฑลกัป คือ มีพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ คือ พระสิขีพุทธเจ้า และ พระเวสสภูพุทธเจ้า ต่อมาอีก 29 กัป เป็นกัปปัจจุบัน เป็น ภัทรกัป คือ มีพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าองค์ ปัจจุบัน 80 ปีก่อนพุทธกาล) พระเมตไตยพุทธเจ้า (อนาคตอีกหลายล้านปีนับจากที่พระศรีศากยมุนีโคตม สัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพาน)

2. ภาพอดีตพุทธเจ้าในประเทศไทย

หลักฐานทางด้านศิลปกรรม อันสืบเนื่องกับการแสดงภูมิหลังของบรรดาพระพุทธเจ้า ที่ได้จัดขึ้น บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ก่อนเข้าสู่พระนิพพาน มีปรากฏมาแล้วหลายพระองค์ด้วยกัน หากแต่นอกเหนือจากความเชื่อเล่านี้จะถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ในรูปของวรรณกรรมแล้ว ยังมีปรากฏเป็น ภาพจิตรกรรมที่แสดงให้เห็นเนื้อหาสาระและคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม ผ่านทางผลงานศิลปกรรมฝีมือของบรรพชนมาด้วยกันมากมาย

ภาพจิตรกรรม อดีตพระพุทธเจ้า นับเป็นหนึ่งในหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นความ เกี่ยวข้องทางด้านพระพุทธศาสนาและความยึดถือในศาสนาบนผืนแผ่นดินไทย หนึ่งในผลงานจิตรกรรม ทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดจากการศึกษาของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวว่า อยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของ ประเทศไทย พบที่ถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา แสดงออกเป็นจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้าบนผนังถ้ำ สันนิษฐาน ว่าเป็นศิลปกรรมฝีมือช่างพื้นถิ่นตามรูปแบบศิลปะศรีวิชัย และยังคงเป็นหลักฐานทางด้านศิลปกรรมศิลปะ ศรีวิชัยเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ที่ยังหลงเหลือปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2502, หน้า 35) ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้านี้ มีที่มาจากคติเรื่องตรีภยของลัทธิมหายานที่ว่า มีพระพุทธเจ้าในรูปสัมโภคกายถือเป็นกายทิพย์ที่บรรดาพระโพธิสัตว์รับรู้ในชั้นสุขาวดี สถิตอยู่ใน พุทธเกษตรต่าง ๆ (อาณาจักรแห่งพระพุทธเจ้า) หรือ วิสุทธิภูมิ (ดินแดนบริสุทธิ์) ที่รายล้อมพระพุทธเจ้า อมิตาภะจำนวนมากจนเหลือประมาณ และมีพระพุทธเจ้าในรูปนิรมานกาย หรือกายเนื้อที่เคยเสด็จอุบัติ ขึ้นแล้วบนโลกก่อนหน้าพระโคตมพุทธเจ้าและจะเสด็จอุบัติต่อไปอีกในอนาคตกาล หรือกาลภายหน้า นี้ เป็นจำนวนมากอีกเช่นกัน

ลักษณะสำคัญของภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้า จึงเปรียบเสมือนบันทึกที่แสดงให้เห็นถึงการอุบัติขึ้น เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของบรรดาพระโพธิสัตว์องค์ต่าง ๆ ที่เสด็จมาจุติบนโลกมนุษย์ จิตรกรรม ฝาผนังเรื่องภาพอดีตพระพุทธเจ้า สืบทอดต่อกันมา และปฏิบัติสืบผ่านทางสกุลช่าง ด้วยเทคนิควิธีการ ทางด้านศิลปะ และอาศัยขนบวิธีในการสร้างสรรค์อย่างเดียวกัน คือ เทคนิควิธีการในทางจิตรกรรมไทย ประเพณี หรือการถ่ายทอดความเป็นอุดมคติ ผ่านกระบวนการเขียนสี และตัดเส้น ถ่ายทอดรูปทรง รูปลักษณะ ของบุคลาธิษฐานที่กล่าวถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ ผ่านสัญลักษณ์และอุดมคติ ซึ่งปัจจุบันเรานิยามกันว่าจิตรกรรมไทย เป็นเช่นนี้ต่อมาจนถึงในยุคต่าง ๆ จวบจนปรากฏอีกครั้งหนึ่ง

ในพุทธสถานทรงปราสาท ซึ่งช่างไทยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบขอม เจดีย์สถานเหล่านี้ ได้แก่ ปราสาทบิรวารในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี อันเป็นองค์ปราสาทประธานที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย และมีต้นเค้าจากปราสาทขอม โดยสันนิษฐานว่ามีอายุแรกสถาปนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 (สันติ เล็กสุขุม, 2522, หน้า 81)

ภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้า นิยมเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งแสดงนาฏลักษณะ ในท่ามารวิชัยอยู่บนพุทธบัลลังก์ มีพระสาวกนั่งประคองอัญชลีอยู่ทางด้านข้าง พุทธลักษณะที่ปรากฏเป็น แบบแผนอย่างเดียวกันกับประติมากรรมพระพุทธรูปแบบอุทโยยุคแรก ภาพจิตรกรรมจึงอาจถูกสร้างขึ้น พร้อมกับการสร้างองค์ปราสาทที่พระปราสาทองค์ประธานและปราสาทบิรวารในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 และอาจเป็นเค้ากำเนิดที่ปรับปรนจากศิลปกรรมแบบศรีวิชัย จนเกิดเป็น แบบแผนของภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าต่อมาภายในพระปราสาทอีกหลายแห่งในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่สืบเนื่องและรับเอาอิทธิพลทางด้านคติศาสนาสืบต่อมา

เสมอชัย พูลสุวรรณ (2539, หน้า 18) กล่าวถึงสัญลักษณ์ของภาพจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ร่วมกับ พุทธสถานทรงปราสาทว่า เป็นสิ่งที่มีมาก่อนในวัฒนธรรมและศิลปกรรมขอม อันเนื่องมาจากคติขอมให้นิยามว่า ปราสาททรงปราสาทเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าที่พบร่วมจึงอาจใช้ในบริบท สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาด้วยกัน ซึ่งอาจหมายรวมถึงพระพุทธรูปองค์จำนวนมากที่ไม่อาจประมาณได้ และสถิตย์อยู่รวมในมณฑลที่เรียกว่า พุทธเกษตร ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาในลัทธิมหายาน

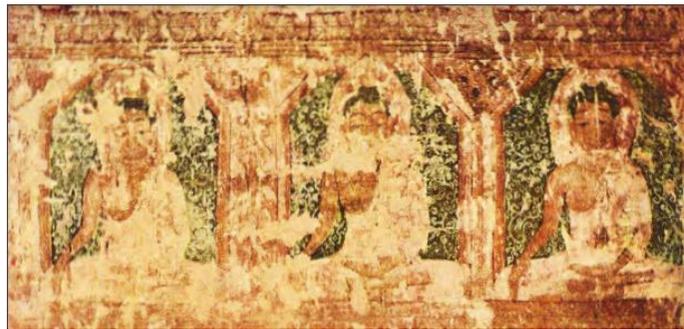
กล่าวโดยสรุป ปฐมบทแห่งภาพจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ปรากฏหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดในถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลาเป็นศิลปกรรมที่อาศัยอิทธิพลความเชื่อจากลัทธิแบบมหายาน อิทธิพลทางด้านศิลปะเป็นแบบ ศิลปะศรีวิชัย โดยฝีมือของช่างในยุคศรีวิชัยบนพื้นที่ภาคใต้ และปรากฏอยู่ในผนังถ้ำ ยังมีได้ปรากฏในพุทธ สถานอย่างในปัจจุบันจวบจนเริ่มปรากฏอีกครั้งเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ร่วมกับพระปราสาท และปราสาท บิรวารในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ร่วมของศิลปะขอมที่เข้ามา มี บทบาทในประเทศไทย หากแต่อาศัยความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างรูปสัญลักษณ์หรือรูปสมมุติ ของพระพุทธเจ้า แทนการสร้างเทพเจ้าในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์อย่างที่เคยปฏิบัติมา จึงนับได้ว่า จิตรกรรมภาพอดีตพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนภาพสะท้อนความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่ ส่งผลทางด้านศิลปกรรมมาจนถึงงานพุทธศิลป์อีกหลายต่อหลายแห่งในแผ่นดินไทย

3. ภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าในสมัยอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ปรากฏเป็นผลงานศิลปกรรมที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง และปรากฏในศิลปะยุคต่าง ๆ ในช่วงหลังต่อมาเป็นระยะ ซึ่งปรากฏหลักฐานที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นมี เพียง 4 แห่งในปัจจุบัน ซึ่งหากเรียงลำดับตามอายุ คือ 1. วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรี (ภายใน ปราสาทองค์ประธาน) 2. วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3. วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(ภายในปราสาทบิรวาร มุมตะวันตกเฉียงเหนือ) และ 4. วัดราชบูรณะ (ภายในปราสาทองค์ประธานและเจดีย์ราย) ตำแหน่งที่พบภาพจิตรกรรมคือบริเวณผนังเรือนธาตุ และผนังของบริเวณกรุพระปราสาท

ภาพเขียนรูปอดีตพระพุทธเจ้าในพระปราสาท วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรีนั้น แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางด้านจิตรกรรมไทย เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า อากัปกิริยา ท่าทางของภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้านั้น มีลักษณะอิสระ มีลักษณะท่วงทีลีลาอ่อนช้อยและมีรูปแบบเฉพาะของลายเส้น ไม่ได้เขียนอย่างรูปประติมากรรม ดังปรากฏในยุคก่อน ซึ่งอาจเป็นการสร้างอัตลักษณ์อย่างจำเพาะของสกุลช่างราชบุรี ในขณะนั้น ข้อสังเกตอันเป็นองค์ความรู้ในทางจิตรกรรมไทย ที่ได้จากการศึกษาและพิจารณาภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้า ในพระปราสาทวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรีนั้น แสดงให้เห็นศิลปกรรมผสมผสานระหว่างศิลปะแบบอู่ทองและสุโขทัย ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากพระเศียร ที่มีลักษณะแบนราบและเส้นวงพักตร์ที่เป็นเส้นที่มีลักษณะกว้างนั้น เป็นแบบศิลปะอู่ทอง ส่วนความอ่อนช้อยและท่วงทีลีลางดงามตลอดจนการวางพระหัตถ์ประกอบด้วยรัศมีที่มีความพลิ้วไหวเหนือพระเศียร เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัย ลักษณะสำคัญที่ปรากฏบนภาพอดีตพระพุทธเจ้า คือมีความแตกต่างกัน ระหว่างภาพบรรดาพระพุทธเจ้าในแถวบน และแถวล่าง ตกแต่งด้วยซุ้มเรือนแก้ว และลวดลายดอกไม้ ส่วนในแถวถัดมา ตกแต่งด้วยรูปสถูปและรูปบัลลังก์ ซึ่งมักปรากฏอย่างนิยมตามพระพิมพ์สมัยทวารวดี ลพบุรี และอู่ทอง

ภาพที่ 1 ภาพแสดงจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี
ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2561,
<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>

ลำดับถัดมา เป็นภาพจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าภายในพระปราสาทวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ข้างต้น ให้การไว้ว่า วัดพระรามสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น เมื่อปี พ.ศ. 1912 โดยสมเด็จพระรามาเมศวรทรงสร้างวัดนี้ตรงบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง

ซึ่งเป็นพระราชบิดา แต่ในช่วงเวลานั้นสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่เพียงปีเดียว จึงสันนิษฐานว่า วัดพระรามไม่ได้รับการสร้างต่อให้แล้วเสร็จ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองช่วงการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 หรือขุนหลวงพองั่ว แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ ได้เสด็จมายึดราชบัลลังก์กรุงศรีอยุธยา ขณะที่สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ จึงทรงตัดสินพระทัยถวายราชสมบัติให้แก่ขุนหลวงพองั่ว เพราะคิดว่าทรงมีพระราชอำนาจเป็นรอง และได้ถอยทัพกลับไปตั้งหลักที่ลพบุรี)

ภายในองค์พระปรางค์มีจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยบนบัลลังก์ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระปรางค์ดังกล่าว เป็นภาพอดีตพระพุทธรูป อยู่ในคูหาทางเดินเข้าสู่กรุ ตลอดไปจนถึงฝาผนังกรุภายในเรือนธาตุของปรางค์ประธานทั้ง 4 ด้าน ภายในเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิบนฐานบัวบัลลังก์ เรียงกันเป็นแถวในแนวนอน และซ้อนกันขึ้นไปในแนวตั้งหลายชั้น เบื้องหลังภาพพระพุทธรูปเป็นภาพซุ้มเรือนแก้ว หรือซุ้มตันโพธิ์ ประดับเป็นประภามณฑล และมีการเขียนภาพพระอัครสาวก หรือเขียนเป็นรูปแจกันประดับดอกไม้คั่นระหว่างองค์พระพุทธรูป ความโดดเด่นด้านสีสันท่านำมาใช้ในจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธรูปในพระปรางค์วัดพระรามนั้น ใช้สีในโทนสีเอกรงค์ คือโครงสีของภาพเป็นสีเดียว คือปรากฏภาพบรรยากาศสีเป็นสีน้ำตาล ซึ่งภาพจิตรกรรมประกอบด้วย สีแดง สีดำ สีน้ำตาล สีเหลือง และสีขาว

ภาพที่ 2-3 ภาพแสดงจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธรูป วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2561,

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>

งานจิตรกรรมในคูหาปรางค์ ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา ผนังตรงด้านทางเข้าในคูหาปรางค์ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดมหาธาตุ ปรากฏเป็นภาพซุ้มเรือนแก้ว คาดว่าเขียนเป็นฉากหลังเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปด้านหน้า ส่วนยอดของซุ้มเรือนแก้วเขียนพุ่มพระศรีมหาโพธิ์ประดับอยู่เพื่อแสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธรูป เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนใหญ่ของภาพเขียนใช้สีดำ แดง และเขียวเป็นหลัก กรอบด้านบนแถบกลางเขียนเป็นลายรักร้อยประดับลาย

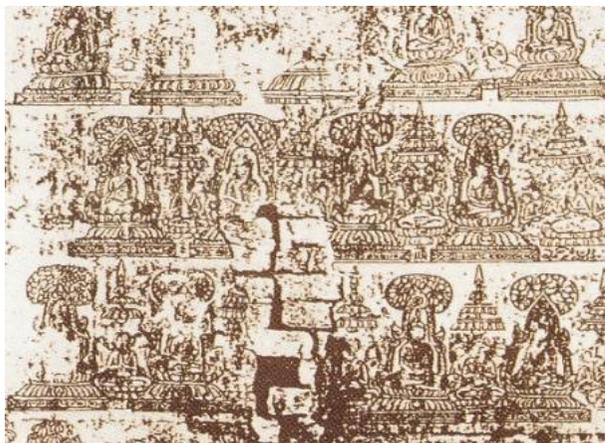
พรรณพุกษา ส่วนของวงไอยราเขียนลายคล้ายมกรพ่นน้ำยอดกนกประดับดอกไม้ ส่วนพื้นหลังของเรือน
แก้วเป็นช่องว่างเขียนสีแดง ตอนล่างของซุ้มเรือนแก้วลบเลือนหายไป รอบ ๆ เรือนแก้วด้านนอก เขียน
ลายดอกไม้ใบไม้ประดับ

ภาพที่ 4 ภาพแสดงจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้าในคูหาปรางค์ วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2561,

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>

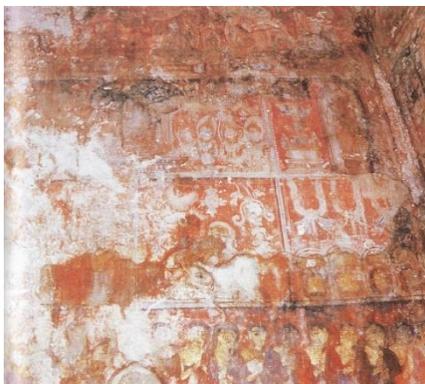

ภาพที่ 5 ภาพแสดงจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ในคูหาปรางค์

ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2561,

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>

ภาพที่ 6 ภาพแสดงจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ในกรุกลางของพระปรางค์ วัดราชบูรณะ

ที่มา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2561,

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>

ภาพจิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ในกรุกลางของพระปรางค์ วัดราชบูรณะ พบว่ามีจิตรกรรมฝาผนังปรากฏอยู่ที่กรุชั้นบนและชั้นล่างของพระปรางค์ประธาน จิตรกรรมในกรุชั้นบนเป็นภาพศิลปะไทยและภาพศิลปะจีน ภาพศิลปะไทยจัดวางภาพเรียบง่ายเป็นระเบียบ เส้นที่ใช้มีลักษณะเคลื่อนไหว สีสหลักในการสร้างภาพคือสีขาวของผนัง ในขณะที่ศิลปะจีนมีการจัดภาพไม่เป็นระเบียบแน่นอน เส้นมีลักษณะมั่นคง ไม่เคลื่อนไหวรุนแรงใช้สีขาวของผนังเป็นสีหลักในการสร้างภาพเช่นกัน ส่วนจิตรกรรมในกรุชั้นล่างเป็นภาพอดีตพุทธประวัติ พระมหาสาวก และนิบาตชาดก การจัดภาพใช้รูปทรงเรขาคณิตเป็นโครงสร้างหลักนิยมใช้เส้นสีแดงสร้างรูปทรงต่าง ๆ และใช้เส้นสีดำเน้นส่วนที่ต้องการ และใช้ลวดลายเสริมช่องว่างและเชื่อมประสานรูปทรงเข้าด้วยกัน

จากข้อมูลที่ปรากฏ ชี้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัด ถึงความสำคัญของภาพอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ หากแต่ข้อสำคัญคือภาพอดีตพระพุทธเจ้านิยมเขียนขึ้นภายในพระปรางค์ ทั้งในลักษณะขององค์ปรางค์ประธาน และปรางค์บริวารเพียงเท่านั้น อนึ่งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินไทย นับแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก็มีปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องอดีตพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงถึงความศรัทธา ที่บรรพชนคนไทยมีต่อศาสนา มาแต่บรรพกาลอันสอดคล้องกับที่ศาสนาเป็นที่พึ่งและที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

เมื่อเราพิจารณาภาพอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในสมัยอยุธยา พบว่าส่วนใหญ่ช่างเขียนได้วาดไว้บนผนังของกรุบนของพระปรางค์ซึ่งอยู่ถัดลงไปจากระดับพื้นของคูหาปรางค์ และอีกกรุหนึ่งถัดจากกรุบนลงไป สำหรับจิตรกรรมของกรุบน ที่ผนังด้านใต้และด้านตะวันออกของปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ มีการสอดแทรกและท่อนให้เห็นถึงบทบาทของชาวจีนในราชสำนักขณะนั้น ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญเพราะภาพที่ปรากฏภายในกรุเป็นภาพบุคคล ในชุดเครื่องแต่งกายจีน ภาพขุนนางจีน ผนังสองด้านตรงข้ามเป็นภาพ

เทวดาเหาะอย่างไรไทยแต่ก็มีส่วนสะท้อนอิทธิพลศิลปะจีนอยู่ด้วย เช่น ลักษณะมงกุฏของเทวดาเหล่านั้น รวมทั้งภาพดอกไม้ ก้อนเมฆ ที่มีเป็นองค์ประกอบรองรับเสริมสาระหลักของภาพให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

จิตรกรรมทั้งสี่ของผนังกรุัดลงไป ประกอบด้วยภาพอดีตพระพุทธเจ้า เรียงรายในแถวบนสุดสองแถวถัดลงมาแบ่งเป็นช่อง แต่ละช่องวาดเฉพาะเหตุการณ์สำคัญในเรื่องพระพุทธประวัติ เป็นภาพฉากเหตุการณ์ตอนเดียวเท่านั้นกล่าวคือ พระพุทธเจ้าเป็นหลักขององค์ประกอบ บุคคลหรือฉากประกอบเรื่องมีอยู่เท่าที่จำเป็น ในทางจิตรกรรม ช่วงวาดภาพพระพุทธองค์ประทับบนเรือซึ่งมีหัวเป็นพญานาค มุจลินท์เบื้องหน้ามีภาพมาดพแปลงกายจากพญานาคมุจลินท์นั่งพนมมือ การแสดงภาพพระพุทธองค์ในพระพุทธประวัติตอนนี้แตกต่างจากที่นิยมวาดกันในระยะต่อมา ซึ่งนิยมทำเป็นพระพุทธรูปขนาดปรกหรือในลักษณะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่ง แล้วมีนาคมุจลินท์ขดเป็นนาคบัลลังก์แล้วแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อคุ้มฟ้าคุ้มฝนมิให้ต้องพระวรกายของพระพุทธเจ้า หรืออย่างในภาพภาพอัสติสาวก หรือภาพพระอริยสงฆ์ 80 องค์ เขียนไว้ผนังละ 20 องค์ แถวที่คั่นพื้นที่ส่วนล่างเล่าเรื่องปฐมปรกก่อนพุทธกาล คือ ชาตกในชุด 547 ชาติ หรือเรารู้กันทั่วไปในชื่อว่า พระโพธิสัตว์ 550 ชาติ แต่เลือกวาดไว้ได้ประมาณ 60 ชาติ คงด้วยเพราะพื้นที่มีจำกัด ชาตกแต่ละชาติแสดงเหตุการณ์ตอนเดียวในหนึ่งภาพเช่นกัน ในบรรดาชาติที่สามารถทำความเข้าใจ เช่น มหาชนกชาตก ช่วงวาดภาพนางมณีเมขลาเหาะอุ้มมหาชนกโพธิสัตว์ขึ้นมาจากมหาสมุทร อันเป็นตอนสืบเนื่องจากก่อนหน้านั้นว่าเรือสำเภของมหาชนกอับปางมหาชนกเพียงร่ายน้ำจนเหนื่อยอ่อนก่อนนางมณีเมขลาจะมาช่วย

อย่างไรก็ตาม การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในกรุพระปราสาทต่าง ๆ คงมีความมุ่งหมายไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา แต่หากกล่าวถึงข้อจำกัดของงานจิตรกรรม ในสมัยอยุธยา อาจด้วยความแคบของกรุพระปราสาทที่มีขนาด เพียงแค่ 1.40 เมตร เท่านั้น คือ ข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการทำงานของช่างเขียนภาพสีขาวยุคนี้ และว่างเว้นเป็นรูปร่างด้วยการระบายสีแดงเป็นพื้นหลังสีขาวซึ่งบัดนี้เป็นสีขาวหม่นหรือสีนวลจึงเป็นสีของตัวภาพ มีตัดเส้นด้วยสีดำหรือสีแดง ผิวเนื้อของตัวภาพ บางแห่งปิดแผ่นทองคำเปลว ตัดเส้นด้วยพู่กันที่แสดงถึงการวาดอย่างรวดเร็วด้วยความชำนาญ โดยที่ได้สาระสำคัญทั้งรูปร่างและรายละเอียด

ภาพอดีตพระพุทธเจ้า ยังคงส่งอิทธิพลทางด้านศิลปกรรม มาสู่ภาพจิตรกรรมไทยในยุคต่อมา หลากหลายรูปแบบ การนำเอาลักษณะการจัดวางองค์ประกอบ โดยเรียงลำดับเป็นแถวดังแสดงในภาพอดีตพระพุทธเจ้านั้นยังปรากฏในภาพงานจิตรกรรมฝาผนังยุคหลัง หากแต่มีการปรับเปลี่ยนเป็นภาพเทพชุมนุม โดยคณะเทพไทในชั้นต่าง ๆ หันหน้าเข้าหาพระประธานเพื่อเป็นการแสดงการสักการะ เมื่อมีการเขียนเทพไทรวมกันในจำนวนมากจึงเรียกกันว่าภาพเทพชุมนุม ภาพเทพชุมนุมในจิตรกรรมฝาผนัง มีหลักฐานปรากฏว่าเป็นเรื่องราวที่นิยมนำมาเขียนกันครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาพเทพชุมนุมจัดได้ว่าเป็นภาพแสดงเหตุการณ์ตอนสำคัญที่สุดในพุทธประวัติ

จะเห็นได้ว่า ช่างเขียนโบราณให้ความสำคัญกับภาพนี้มาก โดยวางตำแหน่งของภาพเทพชุมนุมไว้บนฝาผนังด้านข้างตอนบน เป็นภาพใหญ่เต็มพื้นที่ผนังอุโบสถ

แบบแผนการจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นแบบประเพณีนิยมแต่โบราณ มีดังนี้คือ บริเวณผนังหุ้มกลองตอนบนด้านตรงข้ามพระพุทธรูปประธานมักเขียนภาพเต็มผนังตอนมารผจญ ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระพุทธรูปประธานส่วนใหญ่มักเขียนภาพไตรภูมิโลกสังฆฐานหรืออาจเป็นภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประกอบอยู่กัฉากจักรวาล ผนังด้านข้างตอนล่างระหว่างช่องหน้าต่างมักเขียนภาพพุทธประวัติ ทศชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดก ผนังด้านข้างตอนบนทั้ง 2 ข้าง มักเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมเรียงเป็นแถวตลอดความยาวของผนังหน้าพระพักตร์สู่พระพุทธรูปประธาน สันนิษฐานว่า หมายถึงเหตุการณ์เทพชุมนุมภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ตามเรื่องราวที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพรรณนาไว้ในปริจเฉทที่ 10 อภิสิมโทธิปริวรรต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระปฐมสมโพธิกถา ภาพจิตรกรรมเรื่องเทพชุมนุมเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องมาจากภาพพระพุทธประวัติเต็มผนังตอนมารผจญที่บริเวณผนังหุ้มกลองตอนบนด้านตรงข้ามพระพุทธรูปประธาน นั่นคือ เมื่อพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้ พญามารมาแกล้งต่าง ๆ นานา แต่ก็ไม่สำเร็จ พระพุทธองค์ทรงชนะพญามารโดยมีพระแม่ธรณีเป็นพยาน พระพุทธรูปประธานในอุโบสถจึงเป็นปางมารวิชัย ส่วนภาพเทพชุมนุมที่เรียงเป็นแถวตลอดความยาวของผนังอุโบสถ ซึ่งทั้งหมดหันพระพักตร์สู่พระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย ก็หมายถึง ผุ้ทวยเทพที่พร้อมกันมาถวายชัยแด่พระพุทธองค์ ซึ่งมีการจัดองค์ประกอบภาพเช่นเดียวกับภาพอดีตพระพุทธเจ้า ที่มีการลำดับภาพองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียงต่อกันตามจำนวนของพระโพธิสัตว์ที่ลงมาเกิด ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ

4. สรุป

ความเชื่อเรื่องอดีตพระพุทธเจ้ามีอิทธิพลต่องานสร้างสรรค์ที่เกิดจากแรงบันดาลใจทางศาสนา เช่น ตำนาน จิตรกรรมบนฝาผนัง โดยเฉพาะตำนานพระธาตุ และพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงคติพุทธศาสนากับความเชื่อในท้องถิ่นโดยยกสถานะดินแดนแห่งนั้นที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับความคุ้มครองและเจริญรุ่งเรือง ภาพพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ 6 พระองค์ 24 พระองค์ 27 พระองค์ และมากกว่า 27 พระองค์บนจิตรกรรมฝาผนังในกรุปรางค์ สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ คติการบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์เถรวาทและบทบาทที่มีต่อสังคมไทยในการส่งเสริมและส่งเสริมความคิดในสังคมตามคติพุทธศาสนาในสารธรรม ตลอดจนการริเริ่มสร้างสรรค์ศิลปกรรม นับแต่ ครั้งสมัยศรีวิชัยที่ปรากฏความเก่าแก่ของภาพอดีตพระพุทธเจ้า ปรากฏร่องรอยหลักฐานมาจวบจนถึงในปัจจุบัน โดยแฝงคติของการบำเพ็ญบารมีและการประพฤติชอบกระทำกริยาบุญเพื่อผลที่มุ่งนำไปสู่ นิพพาน และความศรัทธาในพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่ปกป้องคุ้มครองผู้คนและบ้านเมือง ในพื้นที่เมืองเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปรากฏร่องรอยหลักฐานของงานจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าอยู่อย่างมากมาย เท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน ยังคงหลงเหลือให้ได้ทำการศึกษาศิลปกรรมอยู่บ้าง หากแต่แม่หลงเหลือ

เพียงแค่ร่องรอยของงานจิตรกรรม หากนั้นเสมือนบันทึกหน้าสำคัญของประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงหลักฐานแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรมในแนวพุทธศิลป์บนแผ่นดินไทย เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตลอดจนภูมิปัญญาเชิงช่าง อันเป็นเคำกลางและแม่แบบสู่การพัฒนารูปแบบที่ปรับเปลี่ยนมาจนถึงปัจจุบันให้เราเกิดงานจิตรกรรมไทยประเพณีขึ้นอีกมากมาย จะด้วยทั้งในรูปแบบ กรรมวิธี และแนวเรื่อง ซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2539). การดูแลรักษาศิลปโบราณวัตถุ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ในกรุกลางของพระปรางค์ วัดราชบูรณะ. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>.

จิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า ในคูหาปรางค์ วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>.

จิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>.

จิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>.

จิตรกรรมรูปอดีตพระพุทธเจ้าในคูหาปรางค์ ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดมหาธาตุ

พระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

<http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/ayutthaya/>.

มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2557). สนธิวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). พระไตรปิฎกศึกษา. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สันติ เล็กสุขุม. (2522). วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น.

กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

_____. (2533). จิตรกรรมแบบประเพณีและแบบสากล. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สันติ เล็กสุขุม และกมล ฉายาวัดนะ. (2524). จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี

ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2502). พุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.